

A FELSŐOKTATÁS SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSÉNEK KEZDETE: AZ 1948. ÉVI EGYETEMI REFORM

A magyar felsőoktatás hatalmas utat tett meg a felszabadulás óta; az elmúlt negyedszázad az új, szocialista felsőoktatás kialakulásának és nagyarányú fejlődésének időszaka volt. A megtett út története azonban még nagyrészt feltáratlan; a magyar felsőoktatás felszabadulás utáni történetének tudományos igényű feldolgozása, elvi kérdéseinek elemzése terén még csak szerény eredményeket értünk el.

Tanulmányomban e 25 éves fejlődés egyik legjelentősebb állomásának, a felsőoktatás szocialista átalakítását megindító 1948. évi egyetemi reformnak történetével kívánok foglalkozni.

1. Az előzmények: az ellenforradalmi rendszer „öröksége”; a felsőoktatás alakulása 1945—1948 között

Az 1948. évi egyetemi reform tárgyalása előtt a reform feladatainak, körülményeinek jobb megértése érdekében szükséges, hogy az előzményeket vázlatosan áttekintsük.

Az *ellenforradalmi rendszer „öröksége”* nemcsak és nem elsősorban a romokat, a háború során elpusztult épületeket és felszerelést jelentette, hanem a *felsőoktatás elmaradottságát és reakciós, antidemokratikus jellegét*.

Jóllehet az ellenforradalmi rendszer évtizedeiben — elsősorban a 20-as években, KLEBELSBERG minisztersége idején — a felsőoktatás alakulását a kormányzat néhány intézkedése (a vidéki egyetemek kiépítése, részleges reformok egyes képzési ágakban, külföldi magyar intézetek szervezése, a kutatási ösztöndíjak számának növelése stb.) kedvezően befolyásolta, és lehetővé tette egyes szakterületek bizonyos mérvű fejlődését, a magyar felsőoktatás alapvető hiányosságai, ellentmondásai az ellenforradalmi korszakban is megmaradtak, sőt részben súlyosbodtak. A felsőoktatás kapacitása továbbra is viszonylag szűk volt, struktúrája korszerűtlen. Változatlanul súlyos problémák mutatkoztak egyes karok — elsősorban a bölcsészeti és a jogi karok — tanulmányi rendszerében. Végül, de nem utolsó sorban megmaradt, sőt erősödött e korszakban a felsőoktatás reakciós, antidemokratikus jellege (a munkás és szegényparaszt származású hallgatók rendkívül alacsony száma, a nők egyetemi felvételének korlátozása, szigorú világnézeti-politikai kontraszelekció a professzori kinevezéseknél és magántanári képesítéseknél, a nacionalizmus és a klerikalizmus erősödése, a bajtársi egyesületek szerepe stb.).

E periódus felsőoktatása persze értékes elemeket is tartalmazott. Az orvosképzés és a mérnökképzés — lényeges hiányok ellenére — viszonylag színvona-

lasan folyt. A tudományos szakemberképzésben jelentős szerepet játszott az Eötvös Kollégium. És voltak az egyetemeken kiváló, nagyhatású professzorok, akik tudományos iskolát teremtettek maguk körül. Mindezek azonban nem ellensúlyozhatták a magyar felsőoktatás hiányosságait, reakciós vonásait.

Ezért a *felszabadulás után* a haladó erők nyilvánvalónak tekintették, hogy a felsőoktatás terén az oktatás megindítása, a háborús károk helyreállítása mellett mélyreható változtatásokra van szükség. A történelmi fejlődés az egyetemek, főiskolák demokratikus átalakításának és az oktatás korszerű reformjának követelményét vetette fel.

A *felsőoktatás demokratizálása* számos összetevőből álló, bonyolult feladatot jelentett: a tanári karok összetételének módosítását, az egyetemek kapuinak megnyitását a nép előtt, a nők egyetemi tanulmányaira vonatkozó korlátozások megszüntetését stb. Ezek megvalósításában 1945—1948 között csak kezdeti — bár nem jelentéktelen — eredményeket sikerült elérni.

Az 1945. évi igazolások során a legtöbb karon csak a legexponáltabban reakciós professzorokat ítélték állásvesztésre vagy nyugdíjazásra és e tekintetben az 1946. évi B-lista sem hozott nagyobb változásokat. A baloldali pártok követelésére a felszabadulást követő években több haladó szellemű tudós és művész nyert kinevezést az egyetemekre és főiskolákra. (Így a budapesti bölcsészkarra BOLGÁR ELEK, FOGARASI BÉLA, LUKÁCS GYÖRGY, TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, VADÁSZ ELEMÉR stb.) Az egyetemi reakciós-konzervatív erők azonban más kinevezéseket megakadályoztak (így pl. ugyancsak a budapesti bölcsészkarra RUDAS LÁSZLÓ és ERDEI FERENC kinevezését), egyes esetekben pedig igyekeztek húzni-halasztani a tanszékek betöltését. E személyi változások lényeges mértékben még nem befolyásolták az egyes karok és főiskolák politikai arculatát (kivéve egyedül a korábban közismerten legreakciósabb budapesti orvosi fakultást, ahol a tanári kar nagyobbik része kicserélődött, és az új összetételű karon a professzorok zöme valamelyik demokratikus párthoz tartozott — bár e párttagság jó néhány esetben inkább csak formális jellegű volt), az egyetemek demokratikus fejlődése csak meglehetősen lassan haladt előre.

1947 őszéig lényegében hasonló képet mutatott az egyetemi hallgatók összetételének és politikai állásfoglalásának alakulása is. A munkásszármazású hallgatók száma változatlanul igen alacsony volt, a parasztszármazásúaké viszont — elsősorban a népi kollégiumok működésének eredményeként — 1947/48-ra már 10% fölé emelkedett. Az egyetemi hallgatóság összetételének módosítása érdekében a kormányzat részéről hatékony intézkedésre nem került sor. Nagyobb előrehaladás történt a korábban egyetemi tanulmányokat nem folytatható dolgozók esti oktatásának megszervezése terén. 1945 őszén több karon szervezett munkások részére kétéves munkástanfolyam indult, majd 1947 őszén a társadalomtudományi jellegű karokon megszervezték az esti tagozatot, ugyanakkor létrehozták a munkásokat esti oktatás keretében üzemmérnökké képző Állami Műszaki Főiskolát. A felszabadulást követő években jóvátettek egy régi igazságtalanságot is: 1945 őszén engedélyezték a nők felvételét a jogi karokra és a jogakadémiákra, 1946-ban pedig az országgyűlés törvénybe iktatta a nők egyetemi felvételére vonatkozó korábbi korlátozások eltörlését. Az egyetemi hallgatók politikai fejlődése — a fasizmus súlyos szellemi öröksége és a demokratikus erők gyengesége következtében — jó ideig eléggé vonatott ütemű volt.

A *felsőoktatás reformja* ugyancsak széles problémakört ölelt fel: így a felsőoktatás struktúrájának lényeges módosítását, a tanulmányi rendszer gyökeres reformját, az oktatás világnézeti-tartalmi átalakítását és az egyetem szervezeti

reformját. 1945—1948 között e területen is csak korlátozott és részleges előrehaladásról beszélhetünk.

A felsőoktatás korszerűtlen és torz struktúrájának átalakítása — a jogi oktatás túlsúlyának megszüntetésével — a természettudományi, műszaki, agrártudományi és közgazdasági képzés fejlesztését, kereteinek bővítését jelentette volna. E téren csak kevés változás történt. 1945-ben ugyan — a műegyetem egyes karainak, ill. osztályainak, valamint a vidéki mezőgazdasági főiskoláknak összevonásával — létrehozták a Magyar Agrártudományi Egyetemet, az 5 városban levő, különböző színvonalú intézmények mechanikus egyesítésé azonban tényleges fejlődést nem jelentett. Ezekben az években előtérbe került a természettudományi oktatás fejlesztésének kérdése is. Ennek lényeges feltétele lett volna a budapesti bölcsészkar kettéválasztása, a debreceni egyetemen pedig az 1940 óta szünetelő természettudományi tanszékek visszaállítása és külön karrá szervezése, valamint a természettudományi szakokon a nem tanári szakképzés bevezetése. Intézkedés azonban csak annyi történt, hogy néhány régóta üres tanszéket betöltöttek, és 1946-ban megállapították a vegyészképzés szabályzatát, a budapesti egyetem konzervatív erői azonban makacsul ragaszkodva a kar anakronisztikus „egységéhez”, megakadályozták a kar kettéválasztását, valamint a fizikus- és a geológusképzés bevezetését.

A tanulmányi rendszer reformjával számos vita, ankét foglalkozott, több tervezet készült (elsősorban a pedagógusképzés és az orvostudományok vonatkozásában), de csak egyes képzési ágak esetében került sor részleges, a fő problémák megoldására nem alkalmas intézkedésekre (így 1946-ban a jogászképzés és 1947-ben az orvostudományok terén), a többi területen pedig minden maradt a régiben.

Az oktatás tartalma sem alakult át számottevő mértékben. A VKM kiadott ugyan néhány — jórészt formális — utasítást (kötelező előadások 1945-ben a tanárképző intézetekben a politikai, gazdasági és társadalmi ismeretek bővítésére, 1946-tól szociológiai előadások stb.), a marxista közgazdaságtudomány, társadalomtudomány és filozófia azonban lényegében továbbra is az egyetemek falain kívül maradt; a világnézeti szempontból elsődlegesen fontoságú szaktudományok (közgazdaságtudomány, jog, filozófia, történelem, irodalomtörténet, pedagógia stb.) oktatása továbbra is nagyrészt a „régii” szellemben történt, a haladó szellemű professzorok és magántanárok előadásainak hatása nem ellensúlyozhatta a többség maradi szellemét.

Változatlanul megmaradt ezekben az években — egyes haladó javaslatok, elgondolások, a fokozódó bírálatok ellenére — az egyetemek elavult szervezete is.

A felsőoktatás demokratikus átalakításában és korszerű reformjának megvalósításában a további lépések megtételét több körülmény is akadályozta; így mindenekelőtt az egyetemi reakciós-konzervatív körök ellenállása, valamint a VKM tehetetlensége, nehézkessége, halogató politikája. Jellemző, hogy a megvalósított haladó jellegű intézkedések túlnyomórészt nem a VKM vagy az egyetemek kezdeményezésére jöttek létre, hanem a baloldali pártok és az értelmiségi szakszervezetek ösztönzésére, a reakciós erők ellenzésétől kísérve. Az is kétségtelen, hogy a baloldali pártoknak — elsősorban az MKP-nak — ezekben az években erőiket a gazdasági és politikai problémák megoldására kellett koncentrálniuk, a kulturális politika kérdéseire csak viszonylag kevés figyelmet tudtak fordítani, és kellő hatékonysággal nem tudtak foglalkozni a felsőoktatás problémáival.

1947 őszétől jelentős változások történtek az ország életében, a népi demokrácia fejlődésében. A forradalmi erők előretörése meggyorsult, a reakció mindinkább elvesztette hatalmi pozícióit. 1947 novemberében államosították a nagybankokat,

1948 márciusában a száz munkásnál többet foglalkoztató vállalatokat. 1948 júniusában létrejött a két munkáspárt egysége.

A népi demokrácia fejlődése, a *szocialista forradalom győzelme* a művelődésügy területén is kezdte éreztetni hatását. A baloldali pártok egyre határozottabban sürgették az oktatásügy demokratikus újjászervezését. Kedvező változások történtek a VKM irányításában; a haladó erők követelésére már korábban ORTUTAY GYULA lett a miniszter, aki számos alkalommal hangsúlyozta a felsőoktatási reform szükségességét. 1948 tavaszától a felsőoktatási főosztály összetétele is fokozatosan javult. 1947/48-ban az egyetemi ifjúság soraiban is eldőlt a haladó és reakciós erők küzdelme, a forradalmi diákok túlsúlyra jutottak a MEFESZ kari-főiskolai szervezeteiben és tömegbefolyásukat lényeges mértékben kiterjesztették.

Mindaz kedvező feltételeket teremtett a felsőoktatás gyökeres reformjának megvalósításához.

2. Az 1948. évi egyetemi reform előkészítése

Az egyetemi reform alapelvei 1948 nyarára alakultak ki. Elméleti előkészítése, szempontjainak első felvázolása terén FOGARASI BÉLA végzett jelentős munkát. FOGARASI a felsőoktatás reformjának fő feladatait már 1947 őszen írt, „Tudomány és demokrácia” c. cikkében vázolta, majd elgondolásait részletesebben az MKP tudományos és művészeti vitaelőadásai keretében 1948. március 4-én tartott, „A felsőoktatási reform kérdései” c. előadásában fejtette ki.

FOGARASI kiindulva abból, hogy a felsőoktatás kérdése társadalmi kérdés, behatóan elemezte a felsőoktatás helyzetét, elmaradottságának okait. Hangsúlyozta: „... a társadalom azt kívánja az egyetemektől, hogy működésüket összhangba hozzák a fejlődésnek azzal a szakaszával, amelyet a magyar nép elért: a népi demokráciával”. FOGARASI megkülönböztette az „alapvető reform” és az „átmeneti reform” intézkedéseit, de leszögezte:

„... az átmeneti reform is szerves, összefüggő, átgondolt egésznek alkosson és valóban átmenet legyen. Ha azonban átmenetről beszélünk, akkor e fogalom értelmét az adja meg, hogy *honnán és hová* vezessen az átmenet. S itt ma nálunk két irány áll egymással szemben. Vannak, akik már beleegyeznének abba, hogy az átmeneti reform az egyetemeken átmenetet jelentsen a régi, félfudális, középkori csökevényekkel terhes rendszerből egy a polgári demokrácia érdekeinek és felfogásának megfelelő egyetem felé. A mi álláspontunk az, hogy egy ilyen reform nagyon örvendetes lett volna 30 évvel ezelőtt, használt volna még 10 évvel ezelőtt is, de ma már értelmét veszítette és a haladással való szembefordulást jelentene. Természetesen van egy egész csomó, a polgári demokrácia kereteit meg nem haladó célszerű intézkedés, amelyeket nálunk elmaradott viszonyaink között még nem valósítottak meg és amelyeket haladottabb államok már évtizedekkel ezelőtt megvalósítottak. Az ilyen polgári racionális intézkedéseket ... menetközben kell a népi demokráciának megoldani...”

A soron következő reform feladatait a következőkben jelölte meg: 1. Haladó szellemű, magas tudományos színvonalú tanári kart kell biztosítani. 2. Szabatosan el kell határolni a tudományos kutatás és a szakképzés feladatait, és ugyanakkor meg kell állapítani a közöttük fennálló kapcsolatot. 3. Érvényesíteni kell az egész felsőoktatásban a társadalomtudományi szempontot, a társadalomtudományi gondolkodást. 4. Gyökeres változást kell elérni a hallgatóság összetételében. 5. Kötött tanulmányi rendet kell bevezetni, elegendő mozgási teret, szabadságot nyújtva az egyéni érdeklődésnek is. 6. Ki kell dolgozni a felsőfokú tovább-

képzés rendszerét. 7. Feltétlenül és sürgősen meg kell javítani az egyetemi oktatók anyagi helyzetét.

FOGARASI a fejlődés távolabbi perspektívájával kapcsolatban több érdekes szempontot vetett fel. Utalt arra, hogy a tudomány és a kultúra előrehaladása „előbb-utóbb szétfeszíti a jelenlegi hagyományos négyéves és ötéves főiskolai képzés megmerevedett kereteit”, hivatkozott a franciaországi LANGEVIN-féle reformtervezetben szereplő két tagozatra (mai terminológiával: a több fokozatú képzés problémájára), rámutatott a német típusú egyetem formális egysége megbontásának szükségességére, ezzel kapcsolatban érintette a felsőoktatási intézmények optimális méretének kérdését, kifogásolva a „monstre-egyetemek” és a „vérszegény, élettelen vidéki főiskolák vagy egyetemi karok” végletes típusait. Három évtizeddel korábban, a Tanácsköztársaság idején kidolgozott reformtervéhez hasonlóan felvetette a tudósképzés és a szakképzés szervezeti elválasztásának gondolatát is: a felsőfokú szakképzés általános típusa a specializált főiskola lenne, míg az egyetem központi feladatává a kutató szakemberek és a főiskolai tanerők képzése válna.

Előadásában végül javasolta, hogy az alapelvek kidolgozása után bizottságok lássanak hozzá a reform előkészítéséhez.

Az egyetemi reform előkészítéséhez és kivívásához jelentős segítséget nyújtottak a *haladó egyetemi hallgatók tömegei*, a MEFESZ szervezetei. 1948 tavaszán az egyetemeken a népi demokrácia alapvető politikai-szervezeti erejét a haladó diákság erősödő és befolyását gyors ütemben növelő tábora jelentette, figyelembe véve azt a körülményt is, hogy ekkor a professzorok közül még csak igen kevesen tartoztak a baloldali pártokhoz (pl. a négy jogi karon és a közgazdasági karon egyetlen kommunista vagy szociáldemokrata professzor sem volt!) és az egyetemi pártszervezetek is zömmel csak 1948 őszén jöttek létre. A MEFESZ 1948 elejétől a politikai és tanulmányi célkitűzéseket kitűnően összhangba hozva, munkájának előterébe állította az egyetemi reform, a tanulás kérdését.

A MEFESZ-szervezetek meggyőzően mutattak rá az egyetemi oktatás súlyos hiányosságaira, a változtatások szükségességére, és egyre erőteljesebben követelték a reform megvalósítását. Az 1948 márciusában megindított és kitűnően szerkesztett *Fiatal Magyarország* hasábjain egyre-másra jelentek meg a reform kérdéseivel foglalkozó cikkek, tudósítások.

A haladó diákok azonban ezen túlmenően hozzákezdtek a reformjavaslatok kidolgozásához is. A budapesti Medikus Kör már 1947. februárjában reformtervezetet dolgozott ki, amelyet a kar haladó professzorai — elsősorban RUSZNYÁK ISTVÁN — is támogattak, és amelyet az 1947. március 19-i ankéton a három vidéki Medikus Kör képviselői is elfogadtak. Nagy hatást váltott ki a centenárium alkalmából kiadott 9 pont (amelyet ügyes megoldással a márciusi ifjak 9 pontjával együtt terjesztettek). A MEFESZ Jogász Köre a Hajnóczy József népi kollégium felavatása alkalmával 1948 májusában tartott jogásznapi rendezett a jogi oktatás reformjáról. Reformtervet dolgoztak ki a budapesti orvoskar kommunista diákjai, a budapesti bölcsészkar haladó hallgatói, a MEFESZ Közgazdász Köre pedig javaslatot készített a Közgazdaságtudományi Egyetem megszerzésére.

A MEFESZ kezdeményezte a tanulókörök és szakkörök megalakítását, megindította a Tanulj Többet Mozgalmat, amely nemcsak abból a szempontból volt jelentős, hogy szervezeti kereteket teremtett a politikai nevelőmunka, a hallgatók passzív rétegeinek megnyerése számára, és nemcsak azért, mert nagymértékben elősegítette a háború utáni években különösen meglazult tanulmányi

figyelem helyreállítását, egy új hallgatótípus és munkaerőcs kialakítását, hanem azért, mert a képzés gyakorlatibbá tételére, valamint — különösen a bölcsészeti, jogi és közgazdasági karokon — az oktatás egyes hiányainak pótlására, világnézeti „fehér foltjainak” legalább részbeni eltüntetésére törekedve már a reform megvalósítása irányába hatott.

A haladó egyetemi ifjúság, a MEFESZ-szervezetek e kezdeményezései, akciói — egyes túlzások, avantgardista megnyilvánulások ellenére — számottevő mértékben elősegítették a reform megteremtését, az egyetemek átalakításának megkezdését.

Az *egyetemi reform előkészítésének érdemi munkálatai* 1948 nyarán vettek gyorsabb ütemet. Az MKP, ill. MDP Értelmiségi Osztálya — amelynek vezetője KÁLLAI GYULA volt — kommunista szakemberek bevonásával 1948 júniusában kidolgozta a felsőoktatási reform alapelveit, fő célkitűzéseit.

A tervezet általános része megállapítva, hogy „az egyetemek mai állapotukban nem képesek a népi demokrácia szükségleteit kielégíteni az értelmiségi káderek nevelése terén”, és hogy a követelmények és az egyetemek jelenlegi működése között fennálló „egyre kiáltóbbá váló ellentmondás” szükségessé teszi a főiskolai reform kérdésének sürgős megoldását, e reform célkitűzéseit a következőkben jelölte meg:

„A reform célja a főiskolákat a nép szolgálatába állítani, az egyetemek működését összhangba hozni a népi demokrácia szükségleteivel. A reform keretében ezért előtérben állanak azok az intézkedések, amelyek a tervgazdaság szempontjából a legsürgösebbek. (Gazdasági és természet-tudományi-műszaki káderek szakképzése.) Ugyanakkor a reform mind általános irányvonalában, mind egyes pontjaiban is különös súlyt fektet az értelmiségi káderek demokratikus szellemű nevelésére és a népi elemek fokozott arányú bevonására.”

A reform általános szempontjai és követelményei a tervezet szerint:

1. Megnyitni az egyetemek kapuit a munkásság és parasztság számára, biztosítani azt, hogy ne csak esti tanfolyamokon tanuljanak, hanem fokozódó arányban a reguláris (nappali) egyetemi képzésben részesüljenek. E célból a fennálló . . . felvételi rendszer megváltoztatandó és helyébe az összes egyetemen és karokon felvételi vizsgával helyettesítendő. Népi származású, középiskolai érettségivel nem rendelkező, de egyébként alkalmas hallgatók részére előkészítő tanfolyamok rendezendők . . .

2. Oly tanulmányi rend bevezetése, mely az előadások rendes hallgatását kötelezővé teszi. A teljesen meglazult egyetemi fegyelem helyreállítása. A tananyag korszerűsítése, a gyakorlat szükségleteit figyelembe nem vevő egyoldalúan elméleti tananyag módosítása.

Az egyetemi tanulmányok folyamán egy vagy két idegen nyelv elsajátításának kötelezővé tétele. Különös figyelem fordítandó az orosz és szláv nyelvek ismeretére. A vizsgarend és a képzés kérdésének rendezése. Az eddig csak névleg fennálló *tanszékek* kiépítése a főiskolai pedagógiai munka műhelyeivé.

3. Társadalomtudományi tanszékek felállítására és kötelező társadalomtudományi (gazdasági, politikai, filozófiai) oktatás az összes egyetemen és karokon . . .

A társadalomtudományi-világnézeti tanulmányok megfelelő színvonalának biztosítása érdekében sürgősen *főiskolai tankönyvek* kiadásáról kell gondoskodni . . .

5. A szakképzés és a tudományos kutatás feladatainak szabatos elhatárolása. A tudományos kutatás érdekei biztosítandók, de megakadályozandó, hogy az egyetem tudományos jellegének címén háttérbe szoruljanak a gyakorlati szakképzés követelményei.

6. A reális társadalmi szükségleteknek megfelelő tervszerű káderutánpótlás és az alapos szak-képzés biztosítása céljából a felvételeknél ’tervezett létszám’ állapítandó meg . . .

7. Biztosítandó a tanári karok olyan összetétele, hogy azok a tudományos színvonal követelményeinek és a demokratikus nevelés érdekeinek megfelelőjenek. Az ehhez szükséges személyi változások keresztülvitele.”

A tervezet a továbbiakban az egyes egyetemek, ill. karok reformjának indokolásával, a képzés céljának, irányának meghatározásával, szervezeti és tanul-

mányi reformjának fő vonásaival foglalkozott, intézményenként megjelölve a szükséges személyi változtatásokat is. E tervet az MDP Köznevelési és Tudományos Bizottsága 1948. június 22-i ülésén tárgyalta meg, azt lényegében elfogadta és javasolta, hogy a VKM küldjön ki reformelőkészítő bizottságokat.

A VKM még a tanév megkezdése előtt négy reformbizottságot (bölcész, jogász, orvosi és műegyetemi) küldött ki, amelyek augusztus végén, ill. szeptember elején tartották első megbeszélésüket. A reformtervek megfeszített munkával, viszonylag rövid idő alatt készültek el, minthogy a reformot már az 1948/49. tanévben, legalább az I. évfolyamon életbe akarták léptetni. (Ezért egyes esetekben — elsősorban a bölcészkaron — átmeneti, a reform bevezetését elősegítő rendelkezések kiadására is sor került.) A reformtervek megvitatásában a professzorok és más szakemberek széles köre vett részt. (Így pl. a közel 40 tagú bölcészettudományi és természettudományi reformbizottság tagjai között volt LUKÁCS GYÖRGY, FOGARASI BÉLA, MÁTRAI LÁSZLÓ, ZSIRAI MIKLÓS, LIGETI LAJOS, NÉMETH GYULA, TAMÁS LAJOS, PAIS DEZSÓ, BÁRCZI GÉZA, WALDAFFEL JÓZSEF, ANDICS ERZSÉBET, HAJNAL ISTVÁN, SZABÓ ISTVÁN, FEJÉR LIPÓT, VARGA OTTÓ, NOVOBÁTZKY KÁROLY, ERDEY-GRÚZ TIBOR, BUZÁGH ALADÁR stb.)

Az egyes intézménytípusok reformterveit az MDP Tudományos Bizottsága és Köznevelési Bizottsága (valamint azok szakbizottsága, ill. albizottsága) 1948 őszén részleteiben is megvitatta, a bölcészeti és természettudományi karok reformjával az Agitációs és Propaganda Bizottság, a munkás-paraszt származású hallgatók száma növelésének és a Közgazdaságtudományi Egyetem szervezésének kérdésével pedig a Politikai Bizottság is foglalkozott. Ezt követően került sor a megfelelő rendeletek kibocsátására.

3. A reform legfontosabb intézkedései

A reform egyik legfontosabb feladatának tekintette a *volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megszüntetését*, a munkás- és parasztszármazású hallgatók számának fokozatos növelését az egyetemeken. Ennek érdekében 1948-ban két jelentős intézkedés történt: egyrészt az 1948/49. évi felvételek szabályozása (felvételi bizottságok létesítése, melyekben a MEFESZ képviselője is részt vesz, a szükséghez képest felvételi vizsgák tartása, a jelentkezők demokratikus magatartásának vizsgálata), amelynek lényegében helyes végrehajtásával sikerült biztosítani azt, hogy az I. évfolyamon a munkás-paraszt hallgatók aránya elérte a 30%-ot, másrészt pedig a középiskolai végzettséggel nem rendelkező tehetséges munkásfiatalok számára egy éves szakérettségis tanfolyamok szervezése (amelyek keretében az 1948/49. tanévben 580 ifjú tanult).

A reform megtette az első lépéseket a *marxizmus—leninizmus oktatásának bevezetésére*; így a bölcészeti és természettudományi karok tantervében egy-egy éves társadalomtudományi és filozófiai oktatás szerepelt, a jogi karokon a társadalomtudomány és a közgazdaságtudomány, a műegyetemi reform tervezetében pedig mindhárom tárgy. Az oktatás tényleges megvalósításának személyi feltételei azonban túlnyomórészt hiányoztak, ezért pl. a vidéki bölcészkarokon, jogi karokon és jogakadémiákon az 1948/49. tanévben a társadalomtudomány előadására nem is került sor. Az MDP Agitációs és Propaganda Párt-Kollégiuma még a következő évben, 1949 szeptemberében is — az egyetemi ideológiai oktatás problémájával foglalkozva — úgy határozott, „hogy amennyi-

ben jó, színvonalas előadók biztosítása nem megvalósítható, csak az utolsó évre kell súlypontot képezni a marxista—leninista oktatás bevezetésére. Az alábbi évfolyamokon az oktatás a MEFESZ-en belül folyék. Az irányelv az legyen: inkább kevesebbet, de jót”.

Az 1948. évi egyetemi reform törekedett arra is, hogy a marxizmus—leninizmus az egyes szaktárgyak — különösen *a világnézetileg elsődleges fontosságú stúdiumok* — oktatását áthassa; ennek érdekében néhány új tárgy került a tantervekbe, más tárgyak címe megváltozott, már 1948 novemberében kezdetét vette az I—II. éves jogi kari tantárgyak tananyagának megbeszélése stb., de ezen a téren csak kezdeti eredményeket sikerült elérni. Ezzel kapcsolatban azonban azt is tekintetbe kell vennünk, hogy az oktatás új szellemének kialakítása rendeleti úton, intézkedésekkel önmagában és „azonnal” nem biztosítható, az csak többé-kevésbé hosszabb időszak céltudatos munkájával valósítható meg (amit persze helyes rendeletek, megfelelő intézkedések elősegíthetnek).

E kérdéssel szorosan összefügg a szükséges *személyi változtatások végrehajtása*. Itt is történt a reform évében előrehaladás: az egyetemekről mintegy 20 polgári beállítottságú, a fejlődés elől elzárkózó professzor ment nyugdíjba, több haladó szellemű tudós nyert professzori kinevezést (így TRÉNCSENYI-WALDAFFEL IMRE, HALÁSZ ELŐD, RUDAS LÁSZLÓ, ANDICS ERZSÉBET, ALEXITS GYÖRGY, SÓTÉR ISTVÁN, WALDAFFEL JÓZSEF, TURÁN PÁL, MAJOR MÁTÉ, MOLNÁR ERIK stb.) és a „régii” professzorok egy részének politikai fejlődése is meggyorsult. A döntő fordulatot azonban a karok többségének összetételében még nem sikerült elérni.

Az 1948. évi egyetemi reform intézkedéseinek zöme a szakképzés intenzívebbé és színvonalasabbá tételére, a korábbi öncélú és sokszor anarchikus egyetemi oktatás helyett *a népi demokrácia szükségleteinek megfelelő tervszerű és szervezett képzés* megvalósítására irányult. Az ezzel kapcsolatos kérdéseket célszerűbb képzési áganként tárgyalni.

Az egyetemi reform jelentős vívmánya volt az új — később MARX KÁROLYról elnevezett — *Közgazdaságtudományi Egyetem megszervezése* és egyidejűleg a műegyetem közgazdasági karának megszüntetése. Az új egyetem a népgazdaság közgazdász szakemberszükségletének kielégítésére jött létre, a marxista közgazdaságtudomány domináló szerepével (ha az Értelmiségi Osztály már említett 1948. évi tervzetetének ama követelményét, hogy a tantárgyak jellegére tekintettel „ezen az egyetemen még az eklekticizmus sem tűrhető”, működésének elején még nem sikerült megvalósítania). Az új tanterv átfogó és intenzív világnézeti oktatás, alapos politikai gazdaságtani képzés biztosítására törekedett, a specializációt csak a IV. évben téve lehetővé. Az új egyetemnek az oktatás első évében sok nehézséggel kellett megküzdenie (a tananyag kialakulatlansága, a tanterv bizonyos mérvű maximalizmusa, a külső előadók nagy száma stb.). Az egyetem megszervezésében nagy munkát végzett első rektora, RUDAS LÁSZLÓ és kurátora, NAGY TAMÁS.

A másik terület, ahol a műlhoz képest a reform gyökeres változásokat jelentett, a *bölcsészeti és természettudományi oktatás* volt.

A reform — amelynek kidolgozása SZABOLCSI MIKLÓS nevéhez fűződik — a haladó magyar művelődéspolitika több mint háromnegyed évszázados törekvését megvalósítva, különválasztotta a budapesti és a debreceni egyetemen is a bölcsészettudományi és természettudományi karokat.

A reform megszüntetve az ún. „szabadbölcsészetet”, a bölcsészettudományi és természettudományi karokon folyó képzés feladatává reális társadalmi

funkciókra való képesítés megszerzésének biztosítását tette. A középiskolai tanárképzés és az 1946-ban megindult vegyészképzés mellett a reform bevezette a muzeológus, könyvtáros, fizikus, geológus és alkalmazott matematikus szakokat. A reform következtében feleslegessé vált középiskolai tanárképző intézeteket és tanárvizsgáló bizottságokat megszüntették. A reform a korábbi anarchiát felszámolva kötött tanulmányi rendet vezetett be, meghatározva az egyes szakok kötelező előadásait, szemináriumait és gyakorlatait és előírva, hogy a kötelező előadások keretében a hallgatókkal „a teljes vizsgaanyagot közölni kell”. Egyes kiváló képességű hallgatók speciális tanmenet alapján történő tanulmányokra kaphatnak engedélyt.

A szaktárgyi képzés terén a reform intézkedéseinek többsége nagy előrelépést jelentett (így a magyar szakon a mai magyar nyelv oktatásának megnövekedett szerepe, törekvések a marxista irodalomelméleti-esztétikai ismeretek megalapozására és a mai irodalmi problémákkal való foglalkozásra, rendszeres világirodalmi oktatás bevezetése; a történelem szakon az új- és legújabb kori történet oktatásának előtérbe állítása, a kelet-európai országok története oktatásának bevezetése; a földrajz szakon az általános gazdasági földrajz külön tárgyként való előadása; a biológia szakon érdekes, újszerű — bár meglehetősen irreális — tantervi koncepció kialakítása; a gyakorlati oktatás súlyának növekedése valamennyi természettudományi szakon stb.). A reform kötelezően előírta a bölcsészek számára két féleven át „A természettudományos műveltség alap-elemei” c. tárgy, a természettudományi szakosok számára pedig „A természettudományok története” c. tárgy hallgatását. Az új tantervben igen nagy mértékben kiszélesedett a tanár szakosok pedagógiai oktatása.

A bölcsészeti és természettudományi kari reform fő hibája a maximalizmus volt. Az új tárgyak bevezetésével nem járt együtt más tantárgyak óraszámának és tananyagának csökkentése (pl. a magyar szakon megmaradt az összehasonlító és történeti nyelvészet túlsúlya, a régi magyar irodalom oktatásának túlzott terjedelme), de egyes tárgyak óraszámának növelése is túlzottnak bizonyult.

A reform másik lényeges hiányossága az iskolai gyakorlat rendezésének elmaradása volt; az a körülmény, hogy a reform az iskolai gyakorlat kérdését nem szabályozta, viszont a gyakorlógimnáziumok megszűntek, a későbbiek során a tanárképzés eredményességét nagymértékben korlátozta.

A jogászképzés reformjának alapelveit még 1948 elején BEÉR JÁNOS és SZABÓ IMRE dolgozták ki a Jogtudományi Közönyben megjelent vitaindító cikkükben. Az ő javaslataikat tükrözte az Értelmiségi Osztály 1948. júniusi tervezete is, amely a reform indokát tömören a következőkben jelölte meg: „A jogi képzésnek a magánjogra alapozott struktúráját meg kell változtatni és a képzést az új társadalmi szükségletekhez szorosan hozzáigazítani”. A tervezet szerint a tanulmányi reform során „a magánjogi szemlélet helyett a társadalmi és gazdasági ismereteket kell középpontba állítani”. A tervezet felvetette a jogakadémiák megszüntetésének kérdését is.

Reformjavaslatot dolgozott ki a budapesti jogi kar is augusztus végén, amelyben már figyelembe vette a VKM-ben ezt megelőzőleg megtartott reformbizottsági ülésen felvetett szempontokat. E reformterv kisebb eltérésekkel megegyezett BEÉR és SZABÓ javaslataival.

A fenti előzmények után 1948 október közepén kiadott rendelkezés felszámolta a „mezei jogászság” intézményét, erősíteni kívánta az oktatás szerveztségét és kötöttségét, a kar nevét — a műegyetemi közgazdaságtudományi kar

közigazgatási osztályát megszüntetve — jog- és közigazgatástudományi karra módosította, a IV. évtől a jogi, ill. közigazgatási képzés szétválásával. A tanterv heti 4 órára csökkentette a fő-kollégiumok óraszámát, a hallgatók gazdasági, társadalmi szemléletének erősítése, valamint a fejlődés által felvetett igények kielégítése érdekében több új tárgyat vezetett be (gazdaságtörténet; munkajog; összehasonlító jog, különös tekintettel a szomszéd államok jogrendszerére stb.), egyes tárgyak elnevezését korszerűsítette, a magyar és az általános jogtörténet oktatását különválasztotta, a római jogot az I. évről a II. évre helyezte, a II—III. évben szeminárium felvételét írta elő, az alapvizsga-rendszert megszüntetve a fő tárgyakból évvégi szigorlatot, más tárgyakból kollokviumokat vezetett be.

A jogászképzés 1948. évi reformja kétségkívül jelentős vívmány volt, megoldotta a jogászképzés számos, több mint fél évszázada napirenden levő problémáját („in absentia” hallgatás, ésszerűtlen vizsgarendszer, kötelező szemináriumok hiánya stb.), az új tárgyak bevezetésével korszerűbbé, világnézetileg haladóbbá kívánta tenni az oktatást.

Hiányosságai között megemlítendő a tanterv némileg dekoncentrált jellege, a doktorátus kérdésének nyitvahagyása (az 1946. évi „reform” ugyanis a disszertáció körüli visszaéléseket úgy kívánta megszüntetni, hogy a disszertációt zárt helyi dolgozattá változtatta), valamint az a körülmény, hogy a szocialista jogászképzéssel szemben támasztott elvi és gyakorlati igényeket még nem tudta (részben nem is tudhatta) konkrétabban meghatározni és érvényesíteni. Ez azonban nem a tanulmányi rend, a tanterv problémája és feladata volt elsősorban, hanem a reform megvalósításának, az oktatás tartalmának problémája. A reform szerzői egyébként jól látták, hogy az új tanterv kidolgozása „természetesen nem jelenti még a jogi oktatás reformját”, a legfontosabb: haladó szellemű tanárok kinevezése, az új tananyag kidolgozása, a tankönyvek ill. jegyzetek megírása, a szemináriumi munka fejlesztése.

Az orvostudományok képzésének reformjának koncepciója lényegében a Medikus Kör említett 1947 februári tervzetén alapult. Mint SZÁNTÓ GYÖRGY az orvostudományi reformbizottság 1948. szeptember 9-i ülésén kifejtette:

„Az orvostudományok képzésének reformjának egyik legfőbb célja, hogy a képzést gyakorlativá tegye. A túlméretezett előadások számát csökkentjük és az orvosnövendékek tanulmányi idejük jelentős részét a laboratóriumokban és a kórtérmegekben betegágy mellett tölthessék. Minden tantárgyból új tankönyv készítenünk, mely a kötelező tananyagot tartalmazza . . .

. . . A professzorokat helyes volna felmenteni a teljes tananyag előadása alól. A professzor . . . előadná tudományágának legújabb haladására, egyéb tudományokkal való összefüggésére, újabb kutatási irányokra vonatkozó anyagot és mindazt, amit szükségesnek tart. A kötelező tananyagot legfeljebb 20 főből álló csoportokban segédtanerőknek kellene előadni, ill. megbeszélni a hallgatósággal. Ilyen csoportok vezetésére igénybe kell venni magántanárokat, segéd-tanszemélyzet megfelelő tagjait, esetleg megfelelő közkórházi főorvosokat. Ezek laboratóriumokban, kórtéremben tartanak meg gyakorlattal egybekötve az előadásokat”.

Az orvostudományok képzésének átfogó reformterve ugyan nem készült el, a VKM azonban a reform egyes évfolyamokra történő életbe léptetésére vonatkozólag tanrendi utasításokat adott ki, amelyekből megállapíthatók a csoportoktatás bevezetésén túlmenően a reform további célkitűzései.

A reform a természettudományi alapképzés intenzívebbé tételére törekedett; bevezette a biológia és kibővítette az orvosi fizika, valamint a kémia oktatását. A reform biztosítani kívánta a III. év preklinikai jellegét, Célkitűzései közé tartozott a szociális egészségügyi szempontok kellő kidomborítása az egyes

tárgyak oktatásában; ezt elsősorban a tananyag megállapítása, a tankönyvek elkészítése során akarták érvényesíteni. A reform az orvosképzés tényleges tanulmányi idejét 6 évre emelte fel (a VI. év addig az ún. cselédkönyves év volt), később kívánva szabályozni az oklevél megszerzése utáni kórházi gyakorlat kérdését.

A mérnökképzés reformjának problémái igen bonyolultak, követelményei az akkori viszonyok között szinte összeegyeztethetetlenek voltak, s ezért az 1948/49. tanévben csak ideiglenes reformtervezet készült el (összeállítását BENEDEK PÁL végezte) és került bevezetésre. Fő vonásai: a III. évtől specializáció megvalósítása (lényegében helyes módon, egyedül az építészmérnöki osztályon már a II. évtől bevezetendő tervező és kivitelező építészmérnöki szakosítás tekinthető problematikusnak), az oktatás gyakorlatibbá tétele, közelebb vitele az ipar igényeihez, kötelező nyári gyakorlatok szervezése, megfelelő üzemgazdaságtani és üzemszervezési ismeretek biztosítása stb. Az 1949-ben végrehajtott további intézkedések közül már nem egy helytelennek bizonyult (a képzési idő 4 évre csökkentése, túlzott specializáció).

E tanulmány keretei sajnos nem teszik lehetővé, hogy a többi képzési ág (agrár felsőoktatás, pedagógiai főiskolák, művészeti főiskolák stb.) reformjának sajátos kérdéseivel is foglalkozhasson.

4. A reform értékelésének problémái

Az 1948. évi egyetemi reform intézkedéseinek ismertetése után meg kellene vonnunk a reform mérlegét, értékelve eredményeit és hiányosságait.

Valamely oktatási reform értékelése szorosan összefügg végrehajtásának eredményességével. Jóllehet a neveléstörténet, felsőoktatás-történet kellően méltányol olyan reformterveket, elgondolásokat is, amelyek valóra váltására a történelem nem adott lehetőséget (elégséges csak a Tanácsköztársaság oktatási reformterveire utalnunk), a ténylegesen végrehajtásra kerülő reformok tekintetében a gyakorlati megvalósítás tapasztalatainak vizsgálata elől nem lehet kitérni.

Az 1948. évi egyetemi reform esetében azonban ez rendkívül nehéz feladatot jelent. A reform tantervi jellegű rendelkezései ugyanis tulajdonképpen alig egy-másfél évig voltak érvényben, a reform felülvizsgálatára már 1949 őszén bizottságokat küldtek ki, rövidesen részleges módosításokra, egy sor változtatásra került sor, 1950-ben pedig „hivatalosan” is egy új felsőoktatási reform kidolgozása és végrehajtása kezdődött meg. Egy-másfél év tapasztalatai még akkor sem adhatnának elégséges alapot a reform értékelésére, ha az 1949 végén, 1950 első felében készült ezzel kapcsolatos jelentések, előterjesztések és egyéb dokumentumok forrásértéke vitathatatlan lenne, és így a tudományos elemzés számára megbízható forrásanyagot jelentenének.

Erről azonban nem beszélhetünk. Az egyetemi reform felülvizsgálatára, értékelésére 1949 őszén és 1950 első felében igen nagy mértékben rányomta bélyegét az akkori politikai helyzet, a szektás dogmatizmus eluralkodása. A felsőoktatási politika terén ez a nagyfokú türelmetlenségben nyilvánult meg, valamint különösen a lemorzsolódás körüli felfokozott hisztériában. A túlterhelés, a lemorzsolódás — amelyről pontos és hiteles adatokkal egyébként nem rendelkezünk — az egyetemi reform tényleges problémája volt, ennek kapcsolatba hozatala azonban az ellenség működésével (ne feledjük: közvetlenül a РАЖК-per

utáni időszakról van szó!) jelentős mértékben eltorzította e kérdés, de ezen túlmenően — mint ez a korabeli dokumentumokból világosan kitűnik — az egész egyetemi reform megítélését.

Az 1948. évi egyetemi reform értékelésében megnyilvánuló türelmetlen, szektás szemléletre annál is inkább fel kell hívni a figyelmet, mert ennek nyomaival — olykor az 1950. évi dokumentumok szó szerinti átvételével — még jóval később megjelent írásokban is találkozhatunk.

E reform értékelését a fentiekén túl indokoltta teszi még az a körülmény is, hogy a köztudatban (elsősorban az egyetemeken) a reform rendelkezései és az 1950-ben megindított új reform egyes intézkedései, az 50-es évek elejének nehézségei, ellentmondásai az idők múltával egyre inkább összekeverednek, ami már egyes cikkekben is megfigyelhető.

Mindezeket figyelembe véve kell tehát elvégeznünk a reform értékelését, megvizsgálva előbb azokat a problémákat, nehézségeket, amelyek a reform eredményes megvalósítását az 1948/49. tanévben akadályozták.

Ezek között első helyen említendő az, hogy *a reform valóra váltásához szükséges személyi feltételeket nem sikerült kielégítő mértékben biztosítani*. Ez történt mindenekelőtt a marxizmus—leninizmus oktatása esetében, de jónéhány hiány volt más, világnézeti szempontból fontos szakokon is. Igen sok esetben egyes tárgyak oktatását csak külső előadókkal sikerült megoldani, akiknek egy része képtelen volt kellő időt fordítani egyetemi munkájára, nem utolsó sorban a felkészülésre. Problémák mutatkoztak más területeken is, pl. az orvosi karokon a reform által bevezetett csoportoktatás színvonalát súlyosan gátolta az a körülmény, hogy az I. éves tárgyak — természettudományi alaptárgyak — csoportfoglalkozásait felsőbb éves medikusok vezették, minthogy az érintett intézetek kellő számú asszisztenssel nem rendelkeztek, a zömmel klinikus magántanárok és a kórházi főorvosok pedig a kémiai, fizikai oktatásban nem tudtak közreműködni (ráadásul a VKM nem is biztosította a tiszteletdíj költségvetési fedezetét).

A másik jelentős nehézséget az okozta, hogy *a reform végrehajtásának szervezeti feltételei is nagyrészt hiányoztak*. A reform megvalósításának irányítása lényegesen bonyolultabb, szerteágazóbb feladatot jelentett, mint magának a reformnak az előkészítése és kidolgozása. A VKM viszonylag kis létszámú felsőoktatási főosztálya nem tudott megbirkózni a feladatok tömegével. Még inkább ez volt a helyzet az egyes karokon, ahol a dékánokat szinte elöntötte a teendő özöne, miközben a régi egyetemi szervezetre már alig-alig támaszkodhattak, az új pedig még nem alakult ki.

Így állt elő az a helyzet, hogy a reform végrehajtása jelentős mértékben az egyetemi pártszervezetekre és főleg a MEFESZ-szervezetekre hárult. A felvételi vizsgáktól kezdve a gyakorlati oktatás megszervezéséig, a jegyzetek biztosításától a vizsgabeosztás elkészítéséig az operatív feladatok egész sorát kellett a MEFESZ-nek elvégeznie. Nyilvánvaló, hogy ez maga után vonta a MEFESZ súlyának, szerepének növekedését. E munka közben a MEFESZ-szervezetek olykor túlkapaszkodásokat, hibákat követtek el, amelyek miatt a MEFESZ-t később éles támadások érték. Az Agitációs és Propaganda Párt-Kollégium 1949. szeptember 29-i ülésén hangsúlyozta is, hogy az egyetemeken a legsürgősebb „az anarchia megszüntetése, a vezetés rendszeressé, áttekinthetővé tétele, a MEFESZ túlságos nagy befolyásának csökkentése”. E bírálatokban sok igazság volt, a bírálók azonban elfeledkeztek arról, hogy forradalmi jellegű átalakulásról volt szó az egyetemeken, amelyek megvalósításában, a hallgatóság mozgósításában a MEFESZ fontos és nélkülözhetetlen működést fejtett ki. Különösen 1948

őszén az volt a helyzet, hogy ha a MEFESZ-szervezetek a rájuk háruló szervezési munkát nem végzik el, azt senki más helyettük akkor nem csinálta volna meg.

Később a helyzet módosult: megkezdődött az egyetemi tanulmányi apparátus átszervezése, létrejöttek a tanulmányi osztályok. Ezek működésével kapcsolatban eleinte a pozitívumok mellett több hiányosság is tapasztalható volt, különösen a tanulmányi osztály vezetőjének hatásköre tekintetében, ami újabb nehézségek forrásává vált.

Ha a személyi és szervezeti jellegű problémákhoz még hozzávesszük a tananyag (tankönyvek, jegyzetek) hiányát, számos tárgy esetében kialakulatlan-ságát, felvethető a kérdés: vajon helyes volt-e a reformot 1948-ban bevezetni, nem kellett volna inkább egy évet várni és bevezetését jobban előkészíteni?

E kérdésre határozottan nemmel kell felelni. Az egyetemi reform politikai kérdés is volt, amelyet a gazdasági-társadalmi fejlődés tűzött napirendre, és amelynek megoldását nem lehetett egy évvel elodázni. Ezért inkább vállalni kellett a nehézségeket, azt, hogy a szükséges feltételeket jelentős részben menetközben kell majd biztosítani.

E kérdés közvetlenül elvezet az 1948. évi egyetemi reform értékeléséhez. A reform lényegében — RÁDI PÉTER találó kifejezése szerint — az egyetemek „államosítása” volt, olyan *elsődlegesen politikai, hatalmi lépés*, amelyet hazánkban a szocialista forradalom győzelme tett lehetővé és szükségessé. Ennek során két alapvető célkitűzést kellett szem előtt tartani: egyrészt azt, hogy a reform biztosítsa az egyetemeken a népi demokrácia szükségleteinek megfelelő, tervszerű szakemberképzést, másrészt pedig segítse elő az egyetemi tanári karok és a hallgatóság összetételének, az oktatás szellemének megváltoztatását. *A reform mindkét célkitűzés megvalósítása terén előrehaladást jelentett.*

A felsőoktatás struktúrájának átalakítását mozdította elő a bölcsészeti és természettudományi karok szétválasztása, a természettudományi szakképzés fejlesztése, a Közgazdaságtudományi Egyetem szervezése, a miskolci műegyetem, a veszprémi Nehézipari Kar (később Veszprémi Vegyipari Egyetem) és a budapesti Villamosmérnöki Kar létrehozásának előkészítése.

Az egyes képzési ágak tanulmányi rendszerének átalakítása is pozitív jelentőségű, a képzés színvonala emelésének irányába ható, előremutató jellegű lépés volt. E tanulmányi reform előremutató vonásai között megemlíthetjük a szakemberképzés követelményének határozott előtérbe állítását, a gyakorlati oktatás súlyának növelését (e tekintetben különösen figyelemreméltónak tekinthetjük az orvosképzés reformjának alap gondolatát), valamint az oktatás korszerűségének és a képzés hatékonyságának fokozására irányuló törekvéseket.

Jelentős eredménynek tekintendő a munkás-paraszti származású hallgatók számának, arányának növekedése. E történelmi feladat megvalósítása során ekkor még nem jelentkeztek olyan problémák, mint az 50-es évek elején; a tempó erőszakolt ütemű meggyorsításának következményeként. Előrehaladás történt a tanári karok világnézeti-politikai megerősítése, az oktatás tartalmának átalakítása és kezdeti lépések a marxizmus—leninizmus oktatásának bevezetése érdekében is.

Az 1948. évi egyetemi reform *hiányosságai* között megemlítendő, hogy az egyes karok reformmunkálatai egymástól elszigetelten folytak és színvonaluk is meglehetősen egyenetlen volt. Kétségtelen, továbbá, hogy a reformot a legtöbb karon nagyfokú *maximalizmus* jellemezte. E maximalizmus elsősorban szakmai „túlbuzgóságból” származott, abból a törekvésből, hogy a képzés korábbi

hiányait minél teljesebben pótolják, miközben gyakran megfélelkeztek a képzés célkitűzéseiről, a hallgatók teherbíróképességéről. Közrejátszott e maximalizmusban az a körülmény is, hogy míg a reform kidolgozói számos képzési ágban nagy figyelmet fordítottak az új követelményeknek megfelelő stúdiumok bevezetésére, ill. egyes fontos tárgyak oktatásának kiterjesztésére, ugyanakkor más tantárgyak óraszámának indokolt csökkentésétől — feltehetőleg taktikai okokból — általában tartózkodtak.

E maximalizmus kétségkívül a hallgatók túlterhelésére vezetett, amelyet több más körülmény is fokozott (a középiskolai előképzettség gyengébb volta, a reformot megelőző évekből elmaradt vizsgák rendkívül nagy száma stb.). A túlterhelést növelték a kötelezővé tett tanulókörök, is amelyek célkitűzése eltorzult, és noha a MEFESZ 1948 őszi tanulmányi konferenciája világosan hangsúlyozta, hogy „a tanulókörök fejlődése a szemináriumi oktatás felé visz”, a gyakorlatban az egyéni tanulást akadályozó, korrepetáló, vizsgaelőkészítő jellegű foglalkozásokká váltak.

A maximalizmus mellett a reform másik fő hiányosságának az 1950. évi értékelések azt tekintették, hogy „Az egyetemi oktatás burzsoá osztálytartalmán nem változtatott lényegesen... Nem gondoskodott kielégítően az ideológiai oktatás biztosításáról”. E kritikai megjegyzések látszólag helyesek, hiszen az előzőek során én is rámutattam az ezzel kapcsolatos problémákra, nehézségekre. A reformot — mint általában az oktatási reformokat — nem lehet azonban rendeletekkel és tantervekkel egy év alatt megoldható kampányfeladatok tekinteni, a reform több éves munkát jelent, amelynek során gondoskodni lehet és kell az egyes tárgyak anyagának megvizsgálásáról, kialakításáról, jegyzetek és tankönyvek készítéséről, a személyi feltételek fokozatos biztosításáról.

Az 1948. évi egyetemi reform egyik lényeges sajátosságának tekinthető, hogy létrehozását és bevezetését jelentős mértékben a haladó egyetemi ifjúság nagyfokú aktivitása és kezdeményező készsége segítette elő. Erre 1848 márciusa és az 1918/19. évi forradalmak óta nem volt példa a magyar felsőoktatás, az egyetemi ifjúsági mozgalmak történetében.

Polgári demokratikus vagy szocialista jellegű volt-e az 1948. évi egyetemi reform? Nem vitás, hogy a reform egy sor, FOGARASIT idézve, „a polgári demokrácia kereteit meg nem haladó” intézkedést hajtott végre, amelyek a magyar felsőoktatás fél évszázad óta felhalmozódott problémáinak megoldására irányultak. Az 1948. évi reform azonban célkitűzéseiben és elért eredményeiben már elsősorban a *felsőoktatás szocialista átszervezésének megkezdését* jelentette, kiemelkedő fejezetet a magyar felsőoktatás történetében.

FORRÁSOK, IRODALOM

A feldolgozott levéltári-irattári anyagok: az MSZMP KB Párttörténeti Intézete Archívumának egyes iratesoportjai (274—21/74, 274—21/76, 274—24/13, 1/11—58, 1/11—62, 1/11—94, 1/11—96, 1/11—124, 1/23—4, 1/23—5, 1/23—6, K6/35, K6/36, K6/49, K6/58, K6/59, K6/64); a VKM elnöki és felsőoktatási ügyosztályának (később főosztályának) iratanyaga, a budapesti bölcsészkar iratai (az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában), a budapesti Orvostudományi Kar kari ülési jegyzőkönyvei (a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Rektori Hivatalában).

A felhasznált folyóiratok: Fiatal Magyarország, Jogtudományi Közlöny, Köznevelés (beleértve a rendeleti részt is), Szocializmus, Társadalmi Szemle, Valóság.

Egykorú kiadványok: Az 1947—49. évi országgyűlés naplója (elsősorban az 1947/48. évi és az 1949. évi VKM-költségvetés, valamint a Közgazdaságtudományi Egyetem létesítéséről szóló törvényjavaslat vitája); „A bölcsészeti és természettudományi karok reformja” (Bp. 1949.);

Fogarasi Béla: „Tudomány és demokrácia” (Bp. 1948.); „Harcba a népi demokrácia egyeteméért — öntudatos, szakképzett értelmiségért” (Bp. 1948.); „48-tól 48-ig. A magyar ifjúság útja” (Bp. 1948.); Ortutay Gyula: „Művelődés és politika” (Bp. 1949.); Révai József: „Élni tudunk a szabadsággal” (Bp. 1949.); „Tanulj többet! Hazádat építed!” (Bp. 1948.); „A tanulmány munka új feladatai. A MEFESZ KV referátuma” (Bp. 1948.)

Feldolgozások: a Felsőoktatási Szemle 1960. áprilisi és 1965. áprilisi jubileumi számainak cikkei; Károlyi Zsigmond: „Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem és a magyar mérnök-és építészképzés története” (Az ÉKME Évkönyve 1955/56. tanév, Bp. 1957. 9—24. l.); Vigh József: „A jogászképzés tizenegy éve (1945—1956) a statisztikai adatok tükrében” (Bp. 1958.); Kádár Miklós: „A szocialista jog Állam- és Jogtudományi Karon folyó oktatásának fejlődése és a tudományos munka felszabadulás utáni eredményei” (Az ELTE Értesítője, 1959/60. Bp. 1960. 52—72. l.); Hencz Aurél: „A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése 1945—1961” (Bp. 1962.); a „Nevelésügyünk húsz éve” (Bp. 1965.) c. kötet felsőoktatási vonatkozású tanulmányai; Vigh József „Háromszáz éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara” II. (Felsőoktatási Szemle, 1967. 577—588. l.); „A Budapesti Orvostudományi Egyetem Jubileumi Évkönyve” (Bp. 1969.).

Андор Ладаньи

НАЧАЛО СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕОРГАНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: УНИВЕРСИТЕТСКАЯ РЕФОРМА 1948. ГОДА

Статья занимается одним значительным этапом за четверть века венгерского высшего образования, главными вопросами университетской реформы, дающей ход социалистическому преобразованию высшего образования, анализируя следующие круги проблем: предшествующие события; наследие контрреволюционной системы; положение высшего образования между 1945—1948 гг.; подготовка университетской реформы в 1948 году; самые важные распоряжения реформы; проблемы оценки реформы.

Andor Ladányi

THE BEGINNING OF THE SOCIALIST TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION: THE 1948. UNIVERSITY REFORM

The paper deals with a significant stage in the twenty-five years' development of Hungarian higher education: with the principal questions of the university reform opening the socialist transformation of higher education. The author examines the following themes: the antecedents, the heritage of the counter-revolutionary system; the development of higher education between 1945 and 1948; the preparation of the 1948 university reform; its most important provisions; the problems connected with its appraisal.